

Jerzy CHEŁMECKI*

Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936

Jak cytować [how to cite]: Chelmecki J., *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2020, t. 3, nr 1, s. 59–83.

Followers of the Union of Gymnastic Societies “Sokół” (Falcon) in Poland in the Olympic Games 1924–1936

Abstract

The aim of the article is to depict the participation of athletes, originated from the Union of Gymnastic Societies ‘Sokół’ (Falcon) in Poland, in the summer and winter Olympic Games in the interwar period. The Olympians represented gymnastics, athletics, boxing, wrestling and cross-country skiing – sports that were initiated on Polish soil yet during the partitions and were widely exercised in ‘Sokół’s’ societies in the interwar period. In this article, the political and social context accompanying the development of professional sport in “Sokół” can be found. Moreover, included biograms of the Olympians mention, in addition to sports successes, their membership in ‘Sokół’, and their social and professional activities after the end of a sports career. The aim of the article is to depict the participation of athletes, originated from the Union of Gymnastic Societies ‘Sokół’ (Falcon) in Poland, in the summer and winter Olympic Games in the interwar period. The Olympians represented gymnastics, athletics, boxing, wrestling and cross-country skiing – sports that were initiated on Polish soil yet during the partitions and were widely exercised in ‘Sokół’s’ societies in the interwar period. In this article, the political and social context accompanying the development of professional sport in “Sokół” can be found. Moreover, included biograms of the Olympians mention, in addition to sports successes, their membership in ‘Sokół’, and their social and professional

---

* dr, Wyższa Szkoła Kultury Fizycznej i Turystyki im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie; e-mail: jerzy.chelmecki@gmail.com

activities after the end of a sports career. Furthermore, this study presents athletes whose biographies were contained in the published biographies and memoirs. These sources unambiguously confirm that their membership in the "Sokół" was not incidental, and their social identity was shaped in the process of education of the Society. This research area has begun to interest sport historians for some time, but publications are still incidental and rather focused on the achievements of the "Sokół" in the dissemination of sport in selected regions of the country rather than the performance in competitive sport. The research methodology is based on the analysis of historical sources, such as sports press, diaries, and in-depth biographical studies.

Keywords: Sport in the Second Polish Republic, Olympians ZTG "Sokół" in Poland.

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie dorobku sportowego i udziału sportowców wywodzących się ze Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, w letnich i zimowych igrzyskach olimpijskich w okresie międzywojennym. Olimpijczycy reprezentowali gimnastykę, lekkoatletykę, boks, zapasy i narciarstwo biegowe – sporty, które zostały zapoczątkowane na ziemiach polskich jeszcze w okresie zaborów i były powszechnie uprawiane w gniazdach „Sokoła” w okresie międzywojennym. W artykule znajdziemy tło polityczne i społeczne towarzyszące rozwojowi sportu wyczynowego w „Sokole”, a zamieszczone biogramy olimpijczyków wymieniają obok sukcesów sportowych ich przynależność do „Sokoła” oraz aktywność społeczną i zawodową po zakończeniu kariery sportowej. Artykuł prezentuje sportowców, których życiorysy, zawarte w opublikowanych biogramach, wspomnieniach czy pamiętnikach, jednoznacznie potwierdzają, że ich przynależność do „Sokoła” nie była incydentalna, a ich tożsamość społeczna została ukształtowana w procesie wychowania Towarzystwa. Ten obszar badawczy zaczyna od pewnego czasu interesować historyków sportu, ale nadal publikacji jest niewiele i raczej dotyczą dorobku „Sokoła” w upowszechnieniu sportu w wybranych regionach kraju niż sukcesów w sporcie wyczynowym. W pracy wykorzystano analizę opracowań historycznych, prasy „Sokolej” i sportowej, pamiętników i wspomnień oraz zwartych opracowań biograficznych.

Słowa kluczowe: sport w II RP, olimpijczycy ZTG „Sokół” w Polsce.

Niniejsza praca jest próbą odtworzenia, w ujęciu syntetycznym, dorobku Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokoła” w Polsce (dalej ZTG „Sokół”) w zakresie sportu wyczynowego, poprzez ukazanie sylwetek zawodników wychowanków Towarzystwa, którzy wzięli udział w letnich i zimowych igrzyskach olimpijskich w okresie międzywojennym. W artykule będą omówione tylko te dyscypliny sportowe uprawiane w „Sokole”, które zdaniem autora wniosły do polskiego sportu niespotykaną w innych stowarzyszeniach powszechność, a ich zawodnicy zostali zaliczeni do reprezentacji olimpijskiej kraju. Artykuł prezentuje sportowców, których życiorysy zawarte w opublikowanych biogramach, wspomnieniach czy pamiętnikach, jednoznacznie potwierdzają, że ich przynależność do „Sokoła” nie była incydentalna, a ich tożsamość społeczna została ukształtowana w procesie wychowania Towarzystwa. Ten obszar badawczy zaczyna od pewnego czasu interesować historyków sportu, ale nadal publikacje są incydentalne i raczej dotyczą dorobku „Sokoła” w nielicznych dyscyplinach

sportu lub regionach Polski¹. W pracy wykorzystano analizę opracowań historycznych, prasy „Sokolej” i sportowej, pamiętników i wspomnień oraz zwartych opracowań biograficznych.

Od momentu powstania w 1867 r. TG „Sokół” propagowało – początkowo w Galicji, a potem na terenie trzech zaborów – szeroko pojęte wychowanie fizyczne, a szczególnie gimnastykę. Jednak do wybuchu I wojny światowej miało bardzo skromne kontakty międzynarodowe i zawodnicy „Sokoła” nie uczestniczyli nie tylko w nowożytnych igrzyskach olimpijskich, ale w żadnych zawodach i turniejach organizowanych przez międzynarodowe federacje sportowe. Jedynymi imprezami sportowymi, które umożliwiały w tamtych czasach kontakty sportowe ze stowarzyszeniami innych narodów były zloty sokolstwa polskiego i czeskiego.

Rodzajem mistrzostw sokolich, a zarazem prezentacją poziomu sportu, zwłaszcza gimnastyki były zloty związkowe, których do 1914 r. odbyło się sześć, z tego pięć na terenie Galicji i jeden na terenie zaboru pruskiego. Zloty te wówczas uważano za międzynarodowe, gdyż spotykały się na nich związki sokole z trzech zaborów oraz zaproszeni goście z zagranicy, przede wszystkim z państw słowiańskich. Stwarzało to niepowtarzalną szansę porównania wyników osiągniętych w kraju z postęпами ogólnoswiatowymi, ale tylko z zakresu sportu gimnastycznego. Punktem zwrotnym w kontaktach międzynarodowych stał się udział delegacji sokołów polskich w IV Zlocie Wszechsokolstwa Czeskiego w dniach 27–29 czerwca 1901 r. w Pradze. Doświadczenia wyniesione z tego spotkania przyczyniły się do wykształcenia pierwotnych form sportu gimnastycznego w TG „Sokół”, z podziałem na konkurencje oraz wprowadzeniem punktacji sędziowskiej za wartość techniczną i wrażenia artystyczne ćwiczeń gimnastycznych².

TG „Sokół” było stowarzyszeniem, w którym zapoczątkowano rozwój wielu dyscyplin sportowych w Polsce³. W 1892 r. do programów zlotów, obok pokazów gimnastycznych, wprowadzono w konkurencjach gimnastycznych zawody

---

¹ Przykładowo: G. Bielec, W. Półtorak, *U źródeł gimnastyki w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 364; J. Kuriańska-Wołoszyn, L. Nowak, *Gimnastyka w Polsce w latach 1919–1939*, Poznań 2013; S. Zaborniak, *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w latach 1919–1939*, Rzeszów 2005; K. Strykowski, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, Poznań 2016, s. 131–152; A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1839–1939*, Bydgoszcz 1997.

² Por. J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 140–147.

³ Wg S. Zaborniaka TG „Sokół” należy przypisać prekursorską rolę w rozwoju m.in. takich dyscyplin sportowych, jak: gimnastyka (1867), kolarstwo (1867), koszykówka (1903), lekkoatletyka (1867), pływanie (1870), piłka nożna (1892), szermierka (1866) i zapasy. S. Zaborniak, *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w latach 1867–1914*, [w:] S. Zaborniak, K. Król (red.), *Szkice z działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1867–2006)*, Rzeszów 2010, s. 18.

indywidualne i w zastępach. Kolejny krok w rozwoju sportu sokolego to wprowadzenie na zlocie we Lwowie 1903 r. konkurencji gimnastycznych i lekkoatletycznych w formach wieloboju indywidualnego i drużynowego. Na tym zlocie do jego programu wprowadzono ćwiczenia dla kobiet: rej, ćwiczenia z laską i gry⁴. Jednak poziom gimnastyki polskiej odbiegał od norm europejskich. Było to wynikiem założeń ideowych „Sokoła”. W programie działalności Towarzystwa występowały różnice między zakresami znaczeniowymi pojęć „gimnastyka” i „sport gimnastyczny”. Gimnastykę w „Sokole” rozumiano jako ćwiczenia ogólnorozwojowe, przeważnie były to ćwiczenia wolne z przyborem lub bez. Nierozzerwalną częścią tak pojmowanej gimnastyki, były konkurencje lekkoatletyczne oraz gry i zabawy. Centralnym wydarzeniem zlotu były masowe pokazy gimnastyczne wg określonej metody. Pokazy miały charakter masowy z udziałem wielkiej liczby ćwiczących. „Sport gimnastyczny” nazywany był gimnastyką przyrządową, gdzie współzawodnictwo przeprowadzano w określonych konkurencjach. Konkurencje gimnastyki przyrządowej rozgrywane na różnego rodzaju zlotach, różniły się, wykazując dużą dowolność, jednak zawsze łączono je z konkurencjami lekkoatletycznym. Od początku współzawodnictwa sportowego w „Sokole” dominowały gimnastyka i lekkoatletyka, a w upowszechnieniu tych dyscyplin Towarzystwo – w okresie zaborów – spełniało rolę pionierską. Jednak regulaminy stowarzyszenia odbiegały znacznie od reguł przyjętych w sportach olimpijskich⁵.

Z chwilą zalegalizowania 29 listopada 1920 r. ZTG „Sokół” jako stowarzyszenia ogólnokrajowego, działacze podjęli starania o wznowienie działalności sportowej w jego szeregach.

Gimnastyka

Wykorzystując fakt, że uzyskanie niepodległości otworzyło polskim stowarzyszeniom sportowym możliwość udziału w międzynarodowym współzawodnictwie sportowym, Zarząd „Sokoła” zgłosił swój akces do Międzynarodowej Federacji Gimnastycznej (Fédération Internationale de Gymnastique FIG). Od 17 kwietnia 1921 r. stał się pełnoprawnym członkiem FIG. W ten sposób „Sokół” wprowadził polską gimnastykę sportową na arenę międzynarodową.

Fakt ten, postawił w trudnej prawnej sytuacji nowo narodzony sport polski, reprezentowany przez Związek Polskich Związków Sportowych (ZPZS). ZTG

⁴ G. Bielec, *Ewolucja programu zawodów w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2003, nr 5, s. 7–23.

⁵ Por., J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 140–147. J. Kurańska-Wołoszyn, *Wyodrębnienie sportu gimnastycznego i jego rozwój w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Nowak, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 166–167.

„Sokół” – organizacja o charakterze zarówno ideowo-politycznym, jak i paramilitarnym, w nazwie noszące słowo „gimnastyka”, przyjęła w statucie popularyzację wszystkich form wychowania fizycznego i sportu, jednostronnie uznając się za jedynego mandatariusza sportu gimnastycznego w Polsce. W dniu 30 marca 1922 r. Komitet Wykonawczy ZPZS zarzucił „Sokołowi”, że nie spełnia kryteriów dla pełnienia roli państwowego związku sportowego⁶. Stanowisko to wynikało z obawy, że jako organizacja ideowo-wychowawcza nie będzie w stanie zintegrować wokół siebie wszystkich działających stowarzyszeń gimnastycznych (co zresztą potwierdziło się w dalszej działalności „Sokoła” jako związku gimnastycznego)⁷. Stanowisko ZPZS nie mogło zmienić zaistniałych już faktów. „Sokół” był już członkiem FIG, uznanej przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl) za najwyższą instancję w sprawach gimnastyki oraz w kwalifikacji ekip narodowych na igrzyska⁸. FIG uznała wyłączność „Sokoła” na reprezentowanie polskiego sportu gimnastycznego. ZTG „Sokół” do tego tytułu było uprawnione w racji wieloletniej tradycji uprawiania gimnastyki, posiadało wyszkoloną kadrę i bazę. Co najważniejsze – nie było innych polskich organizacji gimnastycznych działających na terenie Rzeczypospolitej. Najwyższa władza sportu społecznego musiała się ugiąć. W 1924 r. ZPZS przyznał ZTG „Sokół” funkcję Polskiego Związku Gimnastycznego, przyjmując go jednocześnie na swojego członka zwyczajnego.

Pierwsza dekada funkcjonowania „Sokoła” jako związku sportowego, niewiele zmieniła w jego gimnastycznej działalności. W latach 1918–1933 wszelkie zawody gimnastyczne, były organizowane jako wewnętrzne zawody „Sokoła”, a jego zawodnicy występowali na arenie międzynarodowej, jedynie w ramach zlotów sokolich. Polscy gimnastycy nie wzięli udziału w kolejnych igrzyskach olimpijskich w latach 1924–1932. Zdarzyły się dwa wyjątki. Dla uczczenia 25 rocznicy objęcia tronu przez króla Wiktora Emanuela, Włoski Związek Towarzystw Gimnastycznych „Fulgor” na dzień 10 maja 1925 r. zwołał Kongres Gimnastyczny w Astii w północnych Włoszech, połączony z międzynarodowymi zawodami. Na zaproszenie przybyły zespoły gimnastyczne z Włoch, Belgii, Szwajcarii, Francji i Polski. Z innych krajów przybyli jedynie przedstawiciele na trwający równoległe kongres. Polskę reprezentowała 10-osobowa drużyna z Wielkopolski pod kierownictwem jej naczelnika Jana Fazanowicza. Polska reprezentacja wzięła udział w przeprowadzonej wzorowej lekcji gimnastyki obejmującej cwi-

⁶ J. Chelmecki, *Związek Polskich Związków Sportowych – koordynator działalności polskich związków sportowych i ruchu olimpijskiego w latach II RP*, [w:] J. Chelmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 150–158.

⁷ Tamże.

⁸ Po raz pierwszy delegacja polskiego „Sokoła” uczestniczyła w XII Kongresie FIG w Paryżu 2–3 listopada 1923 r. Wówczas Prezes „Sokoła”, Adam hr. Zamoyski, został członkiem zarządu FIG.

czenia wolne i na przyrządach i zajęła I miejsce wśród 6 drużyn narodowych⁹. Innym spektakularnym sukcesem okazał się udział w Pokazie Narodów męskiego zespołu z układem J. Fazanowicza, podczas Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie, w sierpniu 1928 r. Polska ekipa wzięła udział w igrzyskach dzięki wstawiennictwu Adama Zamoyskiego, prezesa „Sokoła” i członka prezydium FIG¹⁰. Wymienione sukcesy potwierdzały wysoki poziom metodyki gimnastyki w „Sokole” i osiągnięte mistrzostwo w przygotowywaniu masowych pokazów gimnastycznych przez J. Fazanowicza¹¹. W obu wypadkach były to jednak pokazy nowoczesnej metodyki lekcji gimnastycznych, a polska reprezentacja nie wystąpiła w zawodach gimnastyki sportowej, które znajdowały się w programie igrzysk od 1896 r. w Atenach.

⁹ W drużynie znaleźli się członkowie gniazd „Sokoła” z Poznania: z Śródmieścia, Łazarza i Wildy. Byli to: M. Baraniak, S. Chałupka, J. Józwik, K. Nawrot, S. Nochowicz, J. Patalas, L. Tadeuszczyk, B. Janowski, R. Opończewski, S. Walczak. Reprezentacja przywiozła do Polski wiele nagród: Puchar Srebrny i dyplom „Gran Premio dla Sokolstwa Polskiego”, medal złoty z liśćmi laurowymi wraz z dyplomem dla J. Fazanowicza. A. Wolski, *Sukces sokolstwa polskiego na międzynarodowym konkursie gimnastycznym w Astii (Włochy)* „Wychowanie Fizyczne” 1925, nr 2, kwiecień–czerwiec, s. 50–51.

¹⁰ Bielec G., *Reprezentanci Górnego Śląska w olimpijskich turniejach gimnastyki sportowej*, [w:] M. Ponczek, S. Witkowski, A. Fryc (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim i regionach ościennych*, Sosnowiec 2010, s. 303.

¹¹ Jan Fazanowicz (1886–1973), wybitny metodyk i trener gimnastyki, naczelnik ZTG „Sokół”, nauczyciel akademicki. Urodził się 26 listopada 1886 r. w Aleksandrówce pod Koźnienicami w małorolnej rodzinie chłopskiej. Syn Władysława i Konstancji z Wójcikowskich. W obawie przed prześladowaniami zaborcy od 1906 r. schronił się w Czechach. Tam ukończył kurs gimnastyczny w czeskim Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, a w latach 1909–1910 zdobył w Pradze kwalifikacje nauczyciela wychowania fizycznego. W listopadzie 1918 r. wstąpił do odradzającej się armii polskiej, która skierowała go do pracy w stopniu porucznika do Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportu w Poznaniu, gdzie w latach 1920–1922 pełnił funkcję instruktora gimnastyki. W tym samym czasie pełnił funkcję naczelnika Dzielnicy Wielkopolskiej „Sokoła”, a w 1926 r. został wybrany został Naczelnikiem ZTG „Sokół” w Polsce. W zakresie masowych pokazów był wybitnym specjalistą w skali światowej. W latach 1925–1939 był redaktorem naczelnym miesięcznika „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»”. Autor publikacji tj. *Gimnastyka podstawowa, wg Bukha* (1932), *Wskazówki dla Przewodników, Gimnastyka dla młodzieży* (1954); *Gimnastyka przyrządowa dla młodzieży szkolnej* (1951; wyd. 2. – 1954). Od 1945 r. włączył się do prac reaktywujących „Sokoła” w Poznaniu i wkrótce został członkiem Naczelnictwa odrodzonego Związku i działał w nim do jego rozwiązania, w dniu 5 lipca 1948 r. Z chwilą wznowienia zajęć w 1946 r. w AWF w Warszawie, powołany został na wykładowcę i organizatora działu gimnastyki. Po powrocie do Poznania w latach 1950–1955 pracował w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w Poznaniu oraz w AZS. Działał w Polskim Związku Gimnastycznym, w którym pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji. Był członkiem Głównego Komitetu Kultury Fizycznej (GKKF). Został jednym z założycieli Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej (TKKF) w Polsce, a w latach 1957–1965 wiceprzewodniczącym jego Zarządu Głównego. Zmarł 16 stycznia 1973 w Poznaniu. Na podst. K. Hądzelek, *Jan Fazanowicz (1886–1973), Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, K. Hądzelek, A. Mazur (red.), Warszawa 2000, t. 1, s. 27–29.

Niewielka aktywność „Sokoła” w sporcie gimnastycznym na arenie międzynarodowej miała źródło w specyficznych poglądach jego działaczy na sport. Do początku lat 30. wielu działaczy wywodzących się z politycznych zarządów Towarzystwa, negatywnie wypowiadało się o sporcie wyczynowym, widowiskowym, uznając go winnym zanikania kultu zdrowia, co było priorytetem Towarzystwa. Jednak stopniowo atmosfera wokół rozwoju sportu w „Sokole” się zmieniła. Przełomem dla pełnej akceptacji gimnastyki sportowej według przepisów FIG stał się wybór prezesa ZTG „Sokół” Adama Zamoyskiego w 1933 r. na Prezydenta FIG na Zjeździe w Lozannie¹².

Na tym samym Zjeździe FIG Jadwidze Zamoyskiej, jego synowej, powierzono opracowanie regulaminu zawodów kobiet na zbliżające się Mistrzostwa Świata (MŚ) w Budapeszcie (1934). Również jej działalność na gruncie międzynarodowym została doceniona przez zatwierdzenie 18 lipca 1935 r. jej projektu działania Żeńskiej Międzynarodowej Komisji Technicznej, której została przewodniczącą na okres 4 lat. Członkiem Komisji Technicznej FIG został J. Fazanowicz, pełniący wówczas funkcję, zastępcy Naczelnika Związku Sokolstwa Słowińskiego¹³.

J. Zamoyska, utworzyła w posiadłości rodowej w Kozłowie pod Lublinem, prywatnym sumptem rodziny Zamoyskich, nowoczesny ośrodek szkolenia instruktorek dla „Sokoła” i zapewniła wysoki poziom organizacyjny i metodyczny przeprowadzanych tam kursów instruktorskich, jak i obozów sportowych przed ważnymi występami polskiej reprezentacji na międzynarodowych zawodach gimnastycznych. W ten sposób zostały zneutralizowane, dzięki zasobom finansowym i rzeczowym rodziny Zamoyskich, restrykcje polskich władz sportowych, które z przyczyn politycznych odmawiały lub ograniczały wspieranie finansowego działania „Sokoła”.

Ostateczna zmiana stosunku do sportu wyczynowego nastąpiła w wyniku interwencji Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej (PUWFiPW) w 1934 r., który zażądał od organizacji sokolej, pod groźbą utraty tytułu polskiego związku sportowego, zmian i dostosowania statutu do wymagań ZPZS. Pod tym naciskiem dokonano odpowiednich wpisów w statucie „Sokoła”, wprowadzając obowiązek urządzania corocznych zawodów

---

¹² Adam Zamoyski (1873–1940), a właściwie Adam Ludwik Gonzaga Marek Zamoyski pochodził z bardzo zasłużonej dla Polski rodziny, wpiętej magnackiej, a potem arystokratycznej, II ordynat kozłowiecki, adiutant przyboczny cara Mikołaja II, współdziałał przy założeniu Armii Polskiej we Francji w 1918 r., czołowy działacz Narodowej Demokracji w początku lat 20. w Warszawie, prezes ZTG „Sokół” w latach 1923–1936, prezes Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego w latach 1920–1928 (najstarszego klubu sportowego Warszawy). A. Mirkiewicz, *Zarys dziejów Sokolstwa Słowińskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014, s. 163–167.

¹³ J. Chełmecki, *Contribution of the Polish Gymnastic Association “Falcon” to Popularisation of Gymnastic Movement in Europe at the Beginning of the 20th century*, [w:] *Transnational Aspects of European Sport History*, Proceedings of the 13th CESH Congress, T. Jurek, S. Wassong (Es.), Gorzów Wlkp. 2009, s. 292–304.

o Mistrzostwo Polski (MP), do których miały być dopuszczone wszystkie stowarzyszenia i kluby gimnastyczne działające na terenie Polski. W organizowanym od tego momentu corocznych MP nadal występowali jedynie zawodnicy „Sokoła”. Gimnastycy klubów mniejszości narodowych niemieckiej i żydowskiej, po pierwszych kontaktach bojkutowali mistrzostwa, uskarżając się na złą atmosferę na zawodach albo „zostając skutecznie zniechęceni do udziału w nich”¹⁴. Jednak w latach 1934–1939 „Sokół” zapoczątkował faktyczny rozwój gimnastyki sportowej jako samodzielnej dyscypliny z ujednoczonymi przepisami i regulaminami, zgodnymi z przepisami FIG.

Od roku 1934 zmiany następowały szybko. Wzrosło zainteresowanie udziałem w zawodach gimnastycznych na arenie międzynarodowej. Potwierdziły to X MŚ w gimnastyce sportowej w 1934 r. w Budapeszcie, w których to po raz pierwszy wzięła udział polska reprezentacja. Polki w punktacji drużynowej zajęły III miejsce, ulegając jedynie ekipom Czechosłowacji i Węgier. Klara Sierońska¹⁵ zdobyła złoty medal w ćwiczeniach na poręczach, a Janina Skirlińska III miejsce w wieloboju i srebrny medal w ćwiczeniach na równoważni¹⁶. Drużyna męska, zajęła VI miejsce na 13 drużyn startujących. Po zawodach związkowych 27–28 czerwca 1935 r. została wybrana grupa najlepszych zawodniczek, które odbyły trzy obozy przygotowawcze do igrzysk. Ostateczne zawody, pod auspicjami PUWFIPW, mające na celu wyłonienie reprezentacji gimnastyczek, odbyły się w Warszawie 17 kwietnia 1936 r.¹⁷

Ugruntowaniem wysokiego poziomu kobiecej gimnastyki stał się występ polskiej reprezentacji na Igrzyskach Olimpijskich. Ostatecznie do Berlina zostały zakwalifikowane następujące zawodniczki: Alina Cichecka¹⁸, Stefania Krupa¹⁹,

¹⁴ J. Kuriańska-Wołoszyn, L. Nowak, *Gimnastyka...*, s. 263–265.

¹⁵ Klara Sierońska-Kostrzewska (1913–1990), trenerka, olimpijka. Urodziła się 28 lipca 1913 r. w Chorzowie jako córka Feliksa i Marii Elżbiety Thomali. Absolwentka szkoły średniej, urzędniczka. Trenowała gimnastykę w latach 1926–1939 w TG „Sokół” Świętochłowice. Na Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie w trójboju drużynowym zdobyła 6. miejsce. Po wojnie zasłużony trener i sędzia międzynarodowy. Zmarła 20 lipca 1990 r. w Bytomiu.

¹⁶ Zespół wystąpił w składzie: Klara Sierońska, Janina Skirlińska, H. Dylewska, Z. Pawłowska, E. Szymowa, I. Mikulska, W. Wisłocka.

¹⁷ Wzięło w nich udział 14 zawodniczek: J. Skirlińska (Kraków), Julia Wojciechowska (Dębica), Jadwiga Wajs (Łódź), Alina Cichecka (Warszawa), Stefania Krupa (Warszawa), Henryka Lubańska (Warszawa), Wisława Noskiewicz (Warszawa), Władysława Wisłocka (Warszawa), Karolina Laskowska (Grudziądz), Klara Sierońska (Świętochłowice), Marta Majowska (Brynów), Matylda Ossadnik (Katowice Załęże), *Sokoli pojadą do Berlina*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr z 12 czerwca oraz „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936, nr 57, s. 9–12.

¹⁸ Alina Cichecka-Pawicka (1916–2001) gimnastyczka „Sokoła”, olimpijka. Urodziła się 2 października w Warszawie jako córka Józefa i Heleny Michalskiej. Absolwentka gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Warszawie (1936), instruktorka gimnastyki. W latach 1929–1939 była reprezentantką „Sokoła” Pruszków. Zmarła 12 marca 2001 r. w Sulejówku.

¹⁹ Stefania Krupa-Kożakowska (1909–1981), trener gimnastyki, olimpijka. Urodzona 14 grudnia 1909 r. w Warszawie jako córka Wojciecha i Ludwiki Janiny Brańskiej. Z zawodu krawcowa.

Marta Majowska²⁰, Wisława Noskiewicz²¹, Matylda Ossadnik²², Klara Sierońska, Janina Skirlińska, Urszula Stępińska²³, Julia Wojciechowska²⁴. Trenerem zespołu była Stefania Gołaszewska. Stępińska ostatecznie nie wystąpiła ze względu na kontuzję. Otwarcia zawodów olimpijskich dokonała J. Zamoyska, Naczelniczka Związku, kierująca komisją sędziowską olimpijskich zawodów²⁵.

Zawodniczka i trenerka stołecznego „Sokoła” (1926–1939). Uczestniczka powstania warszawskiego (1944). Po wojnie zamieszkała w Szczecinie, gdzie była znaną działaczką sportową i sędzią międzynarodową w gimnastyce. Zmarła w Szczecinie 24 września 1981 r.

- ²⁰ Marta Majowska-Szyndler (1911–2001) mistrzyni i reprezentantka Polski w gimnastyce (1936–1939), olimpijka. Urodzona 17 lipca 1911 r. w Chorzowie, córka Franciszka i Wiktorii Barbary Sowada, absolwentka Państwowego Liceum Żeńskiego w Katowicach, księgowka. Wychowanka i reprezentantka „Sokół” Katowice (1929–1939). Brązowa medalistka MŚ (Praga, 1938) w wieloboju drużynowym. Zmarła w Katowicach 17 lutego 2001 r.
- ²¹ Wisława Noskiewicz-Kaczmarczyk (1911–1991), trener gimnastyki, olimpijka. Od 1929 r. członkini „Sokoła” warszawskiego (należała do II, a później IV gniazda). W XI MŚ w Pradze w 1938 r. z drużyną zajęła trzecie miejsce, a indywidualnie była 19. Absolwentka CIWF z 1934 r., zdobyła unikalne umiejętności instruktorskie w gimnastyce. Członkini Armii Krajowej o pseudonimie „Wisła”, w czasie powstania warszawskiego sanitariuszka przy VII Zgrupowaniu „Ruczaj”. Po wojnie była trenerem gimnastyki I klasy i sędzią międzynarodowym. W latach 1947–1954 pracowała na AWF w Warszawie, w Zakładzie Teorii i Metodyki Gimnastyki. Za pionierską działalność w gimnastyce artystycznej nazywano ją „Matką gimnastyki artystycznej w Polsce”. Od 1988 r. działała w Komitecie założycielskim „Sokoła” i była współzałożycielką reaktywowanego 10 stycznia 1989 r. w Warszawie T.G. „Sokół-Macierz” i wiceprezeską jego zarządu. W 1990 r. została naczelniczka powstałego Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Na podst. M. Rotkiewicz, K. Winnicka, *Noskiewicz-Kaczmarek Wisława (1911–1991), Słownik...*, t. 1, s. 88–92.
- ²² Matylda Helena Ossadnik-Ogierman (1917–1997), trener gimnastyki, olimpijka. Urodzona 17 marca 1917 r. w Bytomiu, córka Ludwika i Franciszki Habryka, absolwentka szkoły średniej (technik), trener i gimnastyczka „Sokoła” Katowice – Załęże (1930–1939). Brązowa medalistka MŚ (1938). Po wojnie trener gimnastyki, działaczka, sędzia międzynarodowy. Zmarła w Katowicach 15 maja 1997 r.
- ²³ Urszula Stępińska (1915–1944), instruktor „Sokoła”, olimpijka. Od 15. roku życia trenowała gimnastykę w gnieździe „Sokoła” Kraków-Pogórze. W 1938 r. na MŚ w Pradze w wieloboju drużynowym zdobyła brązowy medal. Trenerka gimnastyczek w krakowskim „Sokole”. Później była zawodniczką klubu „Korona” Kraków. W czasie okupacji niemieckiej działała w konspiracji. Aresztowana 11 listopada 1943 r. razem z narzeczonym, matką i gospożą. Zawieziona do katowni gestapo przy ulicy Pomorskiej, była bita i maltretowana podczas przesłuchań. Osadzona w więzieniu na Montelupich na oddziale kobiecym, w wyniku głodówki, wycieńczona, została przeniesiona do szpitala więziennego i tam 11 lutego 1944 r. zmarła. Na podst. R. Wryk, *Sport i wojna*, Poznań 2016, s. 252.
- ²⁴ Julia Wojciechowska-Senftleben (1915–1986), instruktor gimnastyki, olimpijka. Urodziła się 5 maja 1915 w Mielcu, w rodzinie rzemieślnika stolarza i lutnika. Córka Teodora i Marii Kisiel. W 1935 r. w wieku dwudziestu lat trafia do dębickiego „Sokoła”. Reprezentowała Polskę na MŚ w 1938 r. w Pradze. W 1939 r., w zawodach między reprezentacjami Krakowa i Warszawy zajęła drugie miejsce, ustępując jedynie Skirlińskiej. W 1956 r. włączyła się do powstałego TKKF, prowadząc ćwiczenia w spółdzielni inwalidów. Zmarła 5 maja 1986 r. w Lesznie.
- ²⁵ *Sokolice polskie dopiero na piątym miejscu*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1936, nr 225 z 14 VIII, s. 15.

Ostatecznie żeńska reprezentacja zdobyła w Berlinie VI miejsce w wieloboju gimnastycznym na osiem startujących zespołów (470,30 pkt) za Niemcami: (506,50 pkt), Czechosłowacją (503,60 pkt), Węgrami (499,00 pkt), Jugosławią (485,60 pkt). Wynik dużo gorszy od oczekiwań był spowodowany niskimi ocenami za ćwiczenia wolne²⁶.

Głośnym echem w opinii publicznej w Polsce odbiły się dwa mecze między państwowe reprezentacji męskich z Niemcami w 1936 w Warszawie (6 czerwca)²⁷ i 1938 r. w Dreźnie (11 grudnia). Mimo, że oba spotkania skończyły się zwycięstwami drużyny niemieckiej, polscy gimnastycy walczyli bardzo ambitnie i wywarli bardzo dobre wrażenie na opinii publicznej²⁸. Jednak porażka polskiej reprezentacji w pierwszym meczu zadecydowała, że Polski Komitet Olimpijski (PKOl) i PUWFiPW nie wystawiły gimnastyków na Igrzyska, uznając, że ich poziom jest zbyt niski. Wydaje się, że ta ocena była zbyt pochopna, bowiem reprezentacja niemiecka swoim poziomem sportowym nie miała równych sobie na całym świecie. Oba spotkania spotkały się z wielkim zainteresowaniem prasy, co zapoczątkowało zmianę opinii publicznej wokół gimnastyki jako dyscypliny sportowej.

Ta umacniająca się dyspozycja gimnastyków została potwierdzona na XI MŚ w Pradze w 1938 r. Zespół męski w tych zawodach zajął V miejsce na osiem startujących drużyn, zespół żeński powtórzył swój sukces, zdobywając brązowy medal. Indywidualnie polscy zawodnicy uplasowali się najwyżej w historii dotychczasowych startów. Największy sukces osiągnęła wówczas J. Skirlińska, która zajęła IV miejsce w klasyfikacji indywidualnej²⁹. Na okres od 1935 r. aż do

²⁶ Tamże; inż. Czesław Tan, zast. Naczelnika Związku, *Olimpiada Gimnastyczna w Berlinie*, „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936, nr 8–10, s. 26.

²⁷ Skład polskiej drużyny: T. Dołowy, E. Kosman, W. Pietrzykowski, W. Breguła, W. Szlosarek, B. Radojewski i T. Bettyna, *Niemcy imponują umiejętnościami Polacy zapalem*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 48, s. 4.

²⁸ Z okazji tego meczu przybył z wizytą do Warszawy Reichssportführer Hans von Tschammer und Osten, który został przyjęty przez Prezydenta RP na Zamku Królewskim. Minister wraz z ambasadorem Niemiec w Polsce Hansem Adolfem von Moltkem byli obecni na zawodach w sali gimnastycznej warszawskiego ośrodka WFiPW. Niemieckiemu dostojnikowi stworzono bardzo bogaty program tygodniowego pobytu w stolicy. Znalazły się w nim spotkania z dziennikarzami polskimi, śniadanie z władzami PKOl, wizytacja międzynarodowych zawodów hipicznych o Puchar Narodów, meczu piłkarskiego (z wiedeńską Admirą) i udziału w garden party u szwoleżerów, H. Giller, *Hans von Tschammer und Osten na Zamku. Wódz sportu niemieckiego w Warszawie*, „Przegląd Sportowy” 1936, nr 47, s. 1.

²⁹ Janina Skirlińska (1907–1993), najbardziej utytułowana gimnastyczka Sokola w okresie międzywojennym, olimpijka, nauczycielka akademicka, trener kadry narodowej. Urodzona 8 marca 1907 r. w Żurawczkach w pow. jarosławskim, w inteligenckiej rodzinie Władysława i Heleny Kwaśniewskiej. Maturę zdała w 1925 r. w Jarosławiu. Ukończyła kursy handlowe oraz kursy wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Od 15. roku życia w „Sokole” w Krakowie uprawiała lekką atletykę, strzelectwo, łucznicstwo i szermierkę, ale największe sukcesy odniosła w gimnastyce. Była trzykrotną Mistrzynią Polski w wieloboju gimnastycznym (1935,

wybuchu II wojny światowej przypada najintensywniejszy rozwój gimnastyki przyrządowej w Polsce³⁰. Wzrost poziomu sportowego polskich gimnastyczek i gimnastyków wiązał się z większą liczbą uprawiających zawodniczo gimnastykę w gniazdach sokolich oraz zmianą zapatrywania Związku na sport wyczynowy. Na przestrzeni krótkiego czasu w okresie 1934–1939, od kiedy to Polacy zaczęli brać udział w zawodach gimnastycznych według regulaminu FIG, poziom sportowy polskiej reprezentacji stale się podnosił. Pomimo, że w okresie tym Polacy nie wygrali żadnych poważniejszych zawodów, przepaść jaka dzieliła polskich zawodników, głównie gimnastyki męskiej, od czołówki europejskiej, z roku na rok ulegała wyraźnemu zmniejszeniu. Polska reprezentacja kobieca należała na przełomie 1938/1939 r. do ścisłej czołówki światowej.

Lekkoatletyka

W programie „Sokoła” od samych jego początków wśród ćwiczeń gimnastycznych zalecano stosowanie lekkoatletyki jako środka kształcącego. Lekkoatletyka była drugą w „Sokole”, po gimnastyce, dyscypliną jeśli chodzi o ważność i liczebność ćwiczących. Towarzystwo było jej prekursorem na ziemiach polskich w XIX w. szczególnie na terenach Galicji i Wielkopolski. Lekkoatletykę uprawiano, począwszy od lat 80. XIX w. w gniazdach sokolich Galicji w postaci wielobojów tzw. „zawodów jednostek” w biegach, skokach i rzutach. W Krakowie podczas III zlotu „Sokoła” w 1896 r. rozegrano klasyczny pięciobój (penta-

---

1937, 1938) i raz wicemistrzynią (1936). Podczas MŚ zdobyła dwukrotnie 3. miejsce drużynowo w wieloboju (1934, 1938), i w tych samych latach indywidualnie 3. i 4. m. Znaczące wyniki uzyskała również w lekkoatletyce, w trójboju była brązową medalistką mistrzostw Polski (1936) i szermierce, startując w barwach „Sokoła” (1946–1947) i Budowlanych Kraków (1947–1950). Od 1929 do 1939 pracowała jako instruktorka gimnastyki w TG „Sokół” w Krakowie, trenując m.in. Urszulę Stepińską. W latach 30. była również naczelniczką krakowskiego gniazda „Sokoła” i Okręgu I Krakowskiego i p.o. naczelniczki dzielnicy krakowskiego „Sokoła”. Po wojnie pracowała jako nauczycielka gimnastyki i naczelniczka krakowskiego „Sokoła” (1945–1947), ucząc się jednocześnie w Studium Wychowania Fizycznego UJ w Krakowie. Magisterium z dziedziny wychowania fizycznego uzyskała w WSWF we Wrocławiu (1952) i tytuł trenera I klasy w gimnastyce (1953). W latach 1946–1952 w Wawelu Kraków była trenerką Zofii Kowalczyk Krupy, olimpijki z Helsinek w 1952 r. i finalistki MŚ w Bazylei w 1950 r. W latach 1957–1972 była pracownikiem w Studium WF UJ oraz pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Zakładzie Teorii i Metodyki Gimnastyki Katedry Sportów WSWF w Krakowie. Od 1949 r. przez 11 lat była trenerem kadry narodowej w gimnastyce, współautorką podręcznika dla studentów pt. *Wskazówki metodyczne i elementy przygotowawcze do zasadniczych ćwiczeń stosowanych w gimnastyce żeńskiej* (wraz z Aliną Łukowską, Kraków 1967). W latach 1961–1964 była wiceprezesem PZG, sędzią państwowym i międzynarodowym w gimnastyce sportowej (sędziowała na pięciu mistrzostwach świata i trzech igrzyskach olimpijskich). Zmarła 23 kwietnia 1993 r. w Krakowie.

³⁰ J. Kurańska-Wołoszyn, *Wyodrębnienie sportu...*, s. 165–171.

tlon) obejmujący bieg na 200 m, skok w dal, rzuty dyskiem i oszczepem oraz zapasy. Konkurencje lekkoatletyczne wchodziły od 1897 r. w skład tradycyjnych „zawodów kościuszkowskich”, centralnych, okręgowych i lokalnych zlotów sokolich, a uzyskane wyniki podlegały ocenie według punktów, na wzór punktacji stosowanej w gimnastyce. W zaborze pruskim gniazda „Sokoła” propagowały lekkoatletykę wśród ludności polskiej w postaci niektórych ćwiczeń zwanych „ćwiczeniami prostymi”³¹.

Odrodzenie się państwa polskiego w 1918 r. zdynamizowało działaczy i sportowców do odbudowy polskiej lekkoatletyki i otworzenia jej drogi do międzynarodowych sukcesów. Utworzony 11 października 1919 r. Polski Związek Lekkiej Atletyki (PZLA) został przyjęty do Międzynarodowego Amatorskiego Związku Lekkoatletycznego w maju 1921 r., a w 1925 r. do Międzynarodowej Sportowej Federacji Kobiet (FSFI). Pierwsze męskie lekkoatletyczne Mistrzostwa Polski zorganizowano w dniach 17–18 lipca 1920 r. we Lwowie, a pierwsze kobiece Mistrzostwa Polski odbyły się w Warszawie w dniach 30 września –1 października 1922 r. Od 1925 r. na Mistrzostwach Polski wprowadzono punktację drużynową³².

Początkowo upowszechnienie lekkoatletyki widziano przez promowanie biegów ulicznych, a później masowych biegów przełajowych pod tytułem „Biegi Narodowe”. Było to wynikiem braku stadionów przystosowanych do zawodów lekkoatletycznych. Po 1926 r. obiekty lekkoatletyczne otrzymały wszystkie większe miasta, a w 1939 r. było zarejestrowane 562 boiska z bieżnią okrężną. Ten dynamiczny rozwój obiektów lekkoatletycznych umożliwił upowszechnienie tej dyscypliny sportu obejmującej wszystkie konkurencje męskie i kobiece. W tej liczbie mieściły się liczne stadiony i boiska „Sokoła” wyposażone w bieżnie, skocznie i rzutnie³³.

Dało to początek pojawieniu się lekkoatletyki na wszystkich zlotach i pokazach „Sokoła”. Ponadto corocznie odbywano zawody związkowe, obowiązkowe dla wszystkich gniazd. Program tych zawodów obejmował gimnastykę, lekkoatletykę, gry oraz ćwiczenia stosowane (marsze, kolarstwo, strzelanie, pływanie, łyżwiarstwo, piłka nożna). Pierwsze oficjalne zawody związkowe odbyły się w dniach 24–25 czerwca 1922 r. we Lwowie z okazji 50. rocznicy powstania „Sokoła-Macierzy”.

Powszechność, dostępność i masowość w uprawianiu lekkoatletyki w strukturach ZTG „Sokół” przyczyniły się do niespotykanego wcześniej rozwoju lekkoatletyki w Polsce w latach 1919–1939. Szczególnie popularną lekkoatletyka była w gniazdach żeńskich. Np. w 1926 r. było zgłoszonych do PZLA 35 gniazd żeńskich, co stanowiło ¼ wszystkich zarejestrowanych sekcji. Według Stanisława Zaborniaka w około 200 gniazdach TG „Sokół”, w okresie międzywojen-

³¹ B. Woltmann (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1944, s. 16.

³² J. Gaj, B. Woltman (red.), *Rozwój sportu w dwudziestoleciu międzywojennym i jego losy w czasie drugiej wojny światowej*, Gorzów Wlkp. 1999, s. 86.

³³ S. Zaborniak, *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”...*, s. 29–31.

nym, działały sekcje lekkoatletyczne. Z tego grona „Sokół” wychował wielu znakomych zawodników³⁴.

Najbardziej znana sekcja lekkoatletyczna, która odniosła fantastyczny sukces na przełomie lat 20. i 30., było gniazdo sokolic Grażyna. Gniazdo to powstało w 1906 r. w Warszawie z inicjatywy wybitnej pionierki metodyki gimnastyki szwedzkiej na ziemiach polskich, Heleny Kuczalskiej. Pierwsze kobiece gniazdo „Sokoła” stało się jednocześnie pierwszym klubem sportowym kobiet na ziemiach polskich. W listopadzie 1906 r., podobnie jak całe stowarzyszenie „Sokoła” w Królestwie Polskim, zostało zdelegalizowane, ale prowadziło dalej konspiracyjną działalność, współpracując z Warszawskim Klubem Wioślarek. Jawną działalność „Grażyna” rozpoczęła po ucieczce Rosjan z Warszawy w 1915 r.³⁵

W 1925 r. „Grażyna” przystąpiła do PZLA i szybko okazało się, że stanowi jedną z najlepszych zespołów lekkoatletycznych w Polsce. Nie potrafiły jej dorównać sekcje kobiece przy innych klubach sportowych. Żadna inna sekcja kobieca w latach 20. nie mogła się poszczycić tak zaawansowaną metodyką prowadzenia zajęć, które by były dostosowane do wieku, możliwości fizycznych oraz umiejętności ćwiczących sokolic. Wprowadzono nieznaną wówczas indywidualizację zajęć. Ten poziom sportowy objawił się po objęciu stanowiska naczelniczki gniazda przez Felicję Tryburską, a stanowiska instruktora lekkiej atletyki przez Kazimierza Wejraucha³⁶.

Na specjalną uwagę zasługuje też fakt zastosowania pierwszy raz w Polsce opieki lekarskiej nad zawodniczkami. Opiekę sprawowała dr Zofia Zabawska –

³⁴ S. Zaborniak, *Zarys początków działalności Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1919–1939)*, [w:] *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, red. S. Zaborniak, Rzeszów 2005, s. 147.

³⁵ M. Rotkiewicz, *Początki i rozwój kobiecych klubów sportowych w Warszawie (do 1939 roku)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 261.

³⁶ Kazimierz Henryk Wejrauch (1901–1947), urodził się 14 maja w Łomży, gmina Kupiski, powiat łomżyński, z matki Emmy z domu Dzdunajtis i ojca Karola, miejscowego piekarza. Będąc uczniem Gimnazjum Humanistycznego Męskiego im. Mikołaja Reja w Warszawie, pod wpływem nauczyciela wychowania fizycznego Bolesława Olszewskiego został w 1916 r. członkiem Gniazda II „Sokoła” im. H. Dąbrowskiego. W 1924 r. ukończył roczny Państwowy Kurs Wychowania Fizycznego w Warszawie, co otworzyło mu drogę do kariery nauczyciela wychowania fizycznego i trenera. W latach 1925–1929 w Państwowym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie wykładał systematykę metodyki i dydaktyki ćwiczeń fizycznych, a latach 1929/1930 pracował na tym samym stanowisku w CIWF na Bielanach. Równolegle w tych latach był nauczycielem ćwiczeń cielesnych w gimnazjach warszawskich. Od 1924 r. został trenerem w *Grażynie*. Można go uznać za pierwszego w Polsce trenera kobiet, wybitnego specjalistę w zakresie lekkiej atletyki. Współpracował z PZLA, działając w jego komisji sędziowskiej, opiekował się reprezentacją kobiecą, towarzysząc jej na meczach międzynarodowych jako sędzia lub kierownik ekipy. Dwukrotnie był delegowany na igrzyska olimpijskie w 1924 r. jako sprawozdawca „Sokoła”, a w 1928 r. jako obserwator z ramienia PUWFIPW. Brał udział w powstaniu warszawskim na Mokotowie. Po wojnie początkowo pracował w Państwowym Gimnazjum im. Stefana Batorego, a od 16 kwietnia jako wizytator w Ministerstwie Oświaty. W 1945 r. zorganizował kursy wychowania fizycznego dla nauczycieli szkół podstawowych. Zmarł przedwcześnie 4 grudnia 1947 r. Na podst. M. Rotkiewicz, *Kazimierz Henryk Wejrauch (1901–1947), Słownik biograficzny...*, t. 1, s. 117–119.

Domosławska, która staranie obserwowała rozwój fizyczny dziewcząt. Wprowadziła zasadę pozwalającą na podejmowanie treningów przez dziewczęta od 14. roku życia³⁷.

Na ogólną liczbę 38 odnotowanych w latach 1923–1926 rekordów Polski 11 należało do lekkoatletek „Grażyny” Innym miernikiem poziomu zawodniczek Grażyny był ich udział w II Międzynarodowych Igrzyskach Kobiet w Goeteborgu w 1926 r. Spośród siedmiu reprezentantek Polski cztery reprezentowały „Sokoła”, a wyniki osiągnięte przez nie były rekordami Polski (W. Czajkowska, J. Grabicka, W. Sadkowska i A. Taborowicz)³⁸. Należy przypomnieć, że na tych zawodach wielki triumf odniosła Halina Konopacka, a igrzyska te traktuje się jako igrzyska olimpijskie kobiet, przed dopuszczeniem ich do programu igrzysk organizowanych przez MKOl. Dominację sokolic w rywalizacji sportowej potwierdza również punktacja przeprowadzona po Mistrzostwach Polski w 1926 r., w których drużyny lekkoatletek Grażyny i AZS Warszawa zgromadziły po 29 pkt, ŁKS 4 pkt, KS „Warszawianka” 2 pkt i Cracovia 1 pkt.³⁹

Od tego momentu pozycja gniazda „Grażyny” chwilowo ulega pogorszeniu przez odejścia, zawodniczek do bogatszych klubów. Wiera Czajkowska, Felicja Schabińska i Barbara Złotnicka bez zgody klubu odeszły do Legii Warszawa. Właśnie dzięki tym trzem zawodniczkom, tytuł mistrza Polski w 1927 r. w Poznaniu, zdobył AZS Warszawa, a II miejsce Legia Warszawa. Mimo tak poważnego ubytku pozostałe Grażynianki, występując w innych zawodach, zgromadziły taką liczbę punktów, która w ogólnej punktacji pozwoliła im zająć III miejsce za AZS Warszawa i Legią⁴⁰. W następnych latach nadal jej zawodniczki zajmowały czołową pozycję w lekkoatletyce. W 1929 r. ponownie wygrały w ogólnopolskiej punktacji drużynowej, zwyciężając swojego największego rywala – AZS Warszawa.

Wielkim triumfem sportu „Sokoła” były występy polskich lekkoatletek na Igrzyskach Olimpijskich w Los Angeles w 1932 r. Z 7-osobowej ekipy lekkoatletów Stanisława Walasiewicz zawodniczka „Sokoła” Grażyny zdobyła złoty medal na 100 m, Jadwiga Wajs⁴¹ z „Sokoła” Pabianice brązowy medal z w rzucie

³⁷ *Raport statystyczny na 31 grudnia 1935 r.* Gniazdo V im. Grażyny w Warszawie, s. 1–4. Kopia Karty w zbiorach autora.

³⁸ *Polki w Goteborgu – triumf Konopackiej*, „Stadion” 1926, nr 36, s. 8–10.

³⁹ S. Zaborniak, *Zarys początków działalności Polskiego Związku...*, s. 147.

⁴⁰ *Punktacja kobiecego Mistrzostwa Polski*, „Kurier Warszawski” 1927, nr 272, s. 7.

⁴¹ Jadwiga Wajs (Ways) – Grętkiewicz-Marcinkiewicz, ps. „Jadzia” (1912–1990), jedna z najwybitniejszych polskich lekkoatletek, trzykrotna olimpijka. Urodziła się 30 stycznia 1912 r. w Pabianicach jako córka Artura i Pauliny Janowskiej. Absolwentka Państwowej Szkoły Handlowej Żeńskiej w Łodzi. W latach 1926–1936 reprezentowała „Sokoła” Pabianice. Później reprezentowała Borutę Zgierz i po wojnie DKS Łódź i ŁKS. Trzykrotnie starowała w igrzyskach olimpijskich: 1932 r. w Los Angeles, gdzie w rzucie dyskiem zajęła III miejsce i medal brązowy, w Berlinie w 1936 r. medal srebrny (wynik 46,22 m) przez dwadzieścia lat był rekordem Polski) i w Londynie w 1948 r. zajmując IV miejsce. Startując na igrzyskach w 1932 r. i 1936 r., była

dyskiem, a Felicja Schabińska⁴² wychowanka warszawskiej Grażyny (w czasie igrzysk reprezentowała już AZS Warszawa) startowała w półfinale na 80 m ppł.

S. Walasiewicz, w latach gdy reprezentowała barwy Grażyny (do 1934 r.), biła rekordy Polski w biegach na dystansach 100 m, 200 m, 800 m i skoku w dal. Była rekordzistką świata w biegach na dystansach 60 m, 100 m, 200 m i startowała w igrzyskach olimpijskich w 1932 r. i 1936 r.⁴³. W 1935 r. przeszła do KS Warszawianki wskutek zamknięcia sekcji lekkoatletycznej przy gnieździe Grażyna. Walasiewicz i Wajs powtórzyły swoje sukcesy na kolejnych igrzyskach w Berlinie w 1936 r., jedna zdobywając brązowy medal na 100 m, a druga srebrny w rzucie dyskiem. Społeczeństwo ceniło wyniki lekkoatletek wywodzących się z „Sokoła”. W plebiscycie redakcji „Przeglądu Sportowego” S. Walasiewicz w latach 1932–1934 zajmowała I pozycję, a J. Wajs III miejsce w 1932 r. i II miejsce w latach 1933–1934. Również S. Walasiewicz została laureatem prestiżowej Państwowej Nagrody Sportowej w latach 1932, 1933 oraz Wajs w latach 1934, 1936.

Wśród mężczyzn, którzy karierę sportową zaczynali w „Sokole” i znaleźli się w polskiej reprezentacji olimpijskiej byli: dwukrotnie Klemens Biniakowski⁴⁴

---

zawodniczką „Sokoła” Pabianice. 21-krotna mistrzyni Polski w skokach: wzwyż (1933, 1935, 1936), w dal z miejsca (1936, 1937), rzutach: kulą (1934–1937, 1945, 1947), dyskiem (1932–1937 i 1945–1948). 9-krotna wicemistrzyni Polski oraz 6-krotna halowa mistrzyni Polski w tych konkurencjach. W czasie wojny aresztowana wraz z mężem przez gestapo, była przesłuchiwana przy al. Szucha. Po rozstaniu się ze sportem w 1958 r. pracowała z dziećmi w TPD i Kole Dzieci Specjalnej Troski. Zmarła 1 lutego 1990 r.

⁴² Felicja Schabińska-Friedrich (1909–1996), wielokrotna reprezentantka Polski w lekkiej atletyce, olimpijka. Urodzona 20 listopada 1909 r. w Warszawie. Córka Józefa i Stanisławy Kaczkowskiej. W latach 1925–1927 zawodniczka gniazda „Sokół” Grażyna, później Legii Warszawa i AZS Warszawa. 9-krotna mistrzyni Polski: 60 m ppł., 65 m ppł., 80 m ppł. 4 × 400 m, 4 × 60 m, 6-krotna mistrzyni Polski: 100 m (1930), 80 m ppł. (1927, 1930–1933). Przed wojną pracowała jako telefonistka w Spółce Telefonicznej. Zmarła 5 czerwca 1996 r. w Krakowie.

⁴³ Zob. M. Rotkiewicz, *Pionierska działalność w międzynarodowej organizacji sportowej kobiet*, „Kobieta i Sport” 2002, nr 3, s. 33–34.

⁴⁴ Klemens Biniakowski (1902–1985), lekkoatleta, olimpijczyk. Urodzony 15 listopada 1902 r. w Nakle n. Notecią jako syn Kajetana i Stanisławy Tabatowskiej, tam ukończył gimnazjum. W 1920–1925 uprawiał biegi w „Sokole” Nakło, a później w Polonii Bydgoszcz i Warcie Poznań. Był dwukrotnym olimpijczykiem, w Amsterdamie w 1928 r. na 400 m i 4 × 400 m i w Berlinie w 1936 r. w sztafecie 4 × 400 m. 21 razy reprezentował Polskę w latach 1927–1936 w meczach międzypaństwowych. 22-krotny mistrz Polski na 200 m, 400 m 4 × 100 m, 4 × 400 m. 14-krotny rekordzista Polski w sprintach. Pierwszy Polak, który przebiegł w 1931 r., 400 m poniżej 50 sekund. Po udziale w kampanii wrześniowej próbował zbiec na zachód przez kraje skandynawskie. Aresztowany przez Niemców, dalsze lata przeżył w obozach koncentracyjnych: Sachsenhausen i Neuengamme. Po wojnie trener i działacz sportowy w Nakle n. Notecią.

w Amsterdamie w 1928 r. i w Berlinie w 1936 r., Józef Noji⁴⁵, Kazimierz Kucharczyk oraz Tadeusz Śliwak⁴⁶ w Berlinie.

Od początku lat 30. lekkoatletyka w „Sokole” borykała się z coraz większymi problemami. Zawodniczki i zawodnicy kolejno odchodzili do innych klubów. Sytuacja ta była wynikiem słabości finansowej gniazd „Sokoła”, które były utrzymywane jedynie ze składek członkowskich, niewielkiego wsparcia samorządów lokalnych i społecznej pracy instruktorów i trenerów (naczelników). Gdy powstały kluby wojskowe, kluby przy państwowych fabrykach oraz umocniły się organizacyjnie miejskie kluby sportowe, dysponujące wyśmienitą bazą sportową, zaczął się do nich masowy eksodus, utalentowanej lekkoatletycznie młodzieży „Sokoła”. Dzięki temu uzyskiwali możliwość, poprzez wsparcie nowych klubów, znalezienia pracy zawodowej (większość zawodników „Sokoła” była pełnoletnia) i lepszej opieki trenerskiej. Szczególnie sprzyjające warunki do tego typu zmian barw klubowych stwarzały kluby wojskowe, jak np. WKS Legia, do której ostatecznie przeszli olimpijczycy F. Schabińska i J. Noji czy mocno wspierana przez sanację „Warszawianka”, w której podjęła treningi w 1934 r. S. Walasiewicz. Najdłużej swoje członkostwo w „Sokole” utrzymywała J. Wajs, bo aż do 1936 r. Jednak pogarszająca się pod koniec 1936 r. sytuacja materialna jej rodziny, jak i jej osobista, zmusiła ją do zmiany barw klubowych. Nowy mecenat umożliwił jej podjęcie pracy zawodowej w wyuczonym zawodzie. Została zatrudniona w charakterze księgowej w Zakładach Chemicznych „Boruta”–Zgierz⁴⁷.

⁴⁵ Józef Noji (1909–1943), lekkoatleta, olimpijczyk. Urodzony 8 września 1909 r. w Pęcokowie, woj. poznańskie, jako syn Pawła i Józefy Kował. Ukończył 5. szkołę podstawową i następnie zdobył dyplom czeladnika stolarza. W Poznaniu pracował jako portier w „Kurierze Poznańskim”. W latach 1927–1933 uprawiał biegi długodystansowe w TG „Sokół” Pęcokowo, a w 1934 r. w „Sokole” w Poznaniu. W latach 1935–1936 w Legii Warszawa i od 1936 r. do wybuchu wojny, w Syrenie Warszawa. W Warszawie pracował początkowo jako stolarz, a od 1937 r. jako motorniczy tramwaju. W latach 30., należał obok Janusza Kusocińskiego do najlepszych polskich i europejskich długodystansowców. W Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie w 1936 r. startował na 3 tys. m. Zajął 5 miejsce na 5 tys. m i na 10 tys. m 14. miejsce. 10. mistrz Polski na 5 tys. m w latach 1935–1939. Podczas okupacji działał w Konspiracji ZWZ pod pseudonimem „Zdzitowiecki”. Aresztowany w 1940 r. i więziony na Pawiaku, został zesłany do obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Rozstrzelany pod Ścianą Śmierci Bloku XI w 1943 r.

⁴⁶ Tadeusz Śliwak (1908–1991), czołowy polski sprinter lat 30., olimpijczyk. Urodził się 20 listopada 1908 r. w Buczaczu, w 1929 r. ukończył Gimnazjum I w Stryju. Zawodnik miejscowego „Sokoła”, a od 1926 do 1936 r. lwowskiego „Sokoła-Macierzy”, a potem Legii Warszawa (1937), Syreny Warszawa (1938) i Warszawianki (1939). Specjalizował się w biegu na 400 m. Był pięciokrotnym rekordzistą Polski. Na Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie startował w sztafecie 4 × 400 metrów, odpadając w eliminacjach. W czasie II wojny światowej walczył w składzie 307 Dywizjonu Myśliwskiego Nocnego „Lwowskich Puchaczy”, jako oficer radioobserwator. Po zakończeniu wojny wyemigrował początkowo do Argentyny, następnie do Kanady, gdzie pracował jako tłumacz z hiszpańskiego, angielskiego i polskiego. Zmarł 26 lutego 1991 w Winnipeg.

⁴⁷ J. Wajsówna, *Z dyskiem przez świat*. Opracował Jarosław Nieciecki, Warszawa 1954, s. 71.

Zapasy i boks (atletyka)

Zawodników tych dyscyplin sportowych wówczas nazywano atletami. Tradycje uprawiania zapasów na wysokim poziomie technicznym i sportowym w TG „Sokół” sięgają końca XIX w. Po raz pierwszy publicznie zademonstrowano tę dyscyplinę na zlocie „Sokoła” we Lwowie w 1896 r. Instruktorzy „Sokoła” Szczęsny Ruciński i Zygmunt Wyrobek wydali w 1897 r. broszurę o metodyce treningu w zapasach, które były podstawą prowadzenia pierwszych treningów w oddziałach Towarzystwa. Zwłaszcza ważną rolę w popularyzacji zapasnictwa odegrał S. Ruciński naczelnik oddziału krakowskiego „Sokoła”. W Stanisławowie, w tamtejszym „Sokole”, pierwsze kroki stawał późniejszy mistrza świata w zapasach profesjonalnych Stanisław „Zbyszko” Cyganiewicz, najślynniejszy na świecie polski sportowiec początku XX w. W „Sokole” poznańskim propagował zapasy od 1902 r. Karol Nowina Szczerbiński, siostrzeniec braci Cyganiewiczów, dwukrotny mistrz świata z 1928 r. i 1938 r. był pionierem zapasów w latach 20. w „Sokole” w Strzyżowie⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Śląsk stał się regionem, gdzie najszybciej i najliczniej rozwinęły się polskie kluby atletyczne, w dużej części należące do „Sokoła”. Do najlepszych należały sekcje atletyczne gniazd „Sokoła”: Katowice (rok założenia 1922), Rybnik (1922), Knurów (1920), Brzezinka (1918), Brzeziny (przed 1920 r.), Chropaczów (przed 1935 r.), Imielin (1920), Kochłowice (przed 1935 r.), Pszów (1938), Tarnowskie Góry (1933).

Do najlepszych zapaśników w Polsce w latach 1928–1939 należeli zawodnicy „Sokoła” II Katowice: olimpijczyk Jan Gałuszka (10-krotny mistrz Polski)⁴⁹ i olimpijczyk Henryk Ganzera (5-krotny mistrz Polski)⁵⁰. Ponadto w rankingach polskich zapasów błyszczeli: Wilhelm Gałuszka, brat Jana – jednego z założy-

⁴⁸ Z. Leśniak, *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990, s. 40.

⁴⁹ Jan Gałuszka (1902–1981), olimpijczyk. Urodził się 17 grudnia 1902 r. w Gliwicach, jako syn Eugeniusza i Reginy Głusch. W latach 1920–1922 trenował zapasy w gnieździe „Sokół” Sobieszowice, a następnie w latach 1923–1939 w „Sokole” II Katowice. W 1928 r. reprezentował Polskę w Igrzyskach Olimpijskich w Amsterdamie w st. klasycznym w wadze półciężkiej. 9-krotny reprezentant kraju (1927–1937), 10-krotny mistrz Polski w wadze półciężkiej (1925–1928) i średniej (1929–1933, 1935), uczestnik ME w Budapeszcie (1927 – 4 miejsce), Pradze (1931) i w Kopenhadze (1935). Z zawodu maszynista kolejowy. W latach 1938–1939 trener PZZ. Zmarł w 1981 r. w RFN.

⁵⁰ Henryk Ganzera (1909–1983), olimpijczyk. Urodził się 17 września 1909 r. w Szczygłowie (obecnie dzielnica Knurowa). W latach 1923–1927 trenował w gnieździe „Sokoła” w Rybniku, w latach 1928–1929 w gnieździe „Sokół” Knurów, a w latach 1930–1933 w Sokół II Katowice. Potem do wybuchu wojny zawodnik FS Heros 04 Gliwice. Założyciel i działacz TG „Sokół” Knurów (1923–1936). W Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w Amsterdamie walczył w st. klasycznym w wadze koguciej. 5-krotny mistrz Polski w stylu klasycznym w wadze muszej (1927–1928) i w koguciej (1929–1932). Uczestniczył w ME w 1929 r. w Dortmundzie, w 1931 r. w Pradze. Z zawodu kominiarz. Zmarł w 1983 r. w Gliwicach.

cieli PZA, Władysław Krysmalski, Teodor Krysmalski (7-krotny mistrz Polski), Henryk Staniczek (uczestnik ME w 1937 r.), Józef Szklorz (3-krotny mistrz Polski), Wilhelm Gonsiora, Eryk Urgacz (mistrz i reprezentant Polski), Antoni Gołaś (5-krotny mistrz Polski) i Jerzy Gryt (4-krotny mistrz Polski)⁵¹, Antoni Steuer, wybitny znawca historii sportu na Śląsku uważa, że w tym okresie „Sokół” II Katowice przejął hegemonię w ciężkiej atletyce w Polsce, wspierany w tym przez prezydenta Katowic Adama Kocura i jednocześnie prezesa PZA. W zarządzie związku na 18 członków 7 osób wywodziło się z gniazda katowickiego: Byli to: Stanisław Beszczyński, Alfred Cyganek, Witold Kwadyński, Paweł Hein, Józef Wesołowski, Wilhelm Gałuszka i Marcin Kuczmik⁵².

Boks uprawiano przede wszystkim w gniazdach dzielnicy pomorskiej i wielkopolskiej. W 1934 r. w statystykach „Sokoła” było wymienionych 28 sekcji bokserskich, wśród których członkami Polskiego Związku Bokserskiego były sekcje w Grudziądzu, Tczewie, Bydgoszczy, Poznaniu, Gnieźnie, Inowrocławiu i Rybniku⁵³. Jednak to sekcja bokserska Gniazda I „Sokoła” w Łodzi była miejscem gdzie pierwsze kroki bokserskie stawiali znani polscy olimpijczycy: Henryk Chmielewski – najlepszy polski bokser okresu międzywojennego⁵⁴ i Józef Pisarski reprezentant Polski w latach 1933–1948⁵⁵.

⁵¹ A. Gołaś i J. Gryt uczestniczyli w Igrzyskach Olimpijskich w 1952 r. w Helsinkach.

⁵² A. Steuer, *Dzieje ciężkiej atletyki na Górnym Śląsku 1878–1945*, Katowice 1986, s. 46; P. Godlewski, *Działalność TG „Sokół” w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki (do 1939 roku)*, [w:] Z. Pawluczuk (red.), *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Gdańsk 1996*, s. 191–200. Por. J. Potocki, *Kronika Sportów Atletycznych 1925–1939*, Łódź 2001.

⁵³ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, złoty*, [w:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, s. 124.

⁵⁴ Henryk Chmielewski (1914–1998), najlepszy polski bokser okresu międzywojennego, olimpijczyk. Urodził się 8 stycznia 1914 r. w Łodzi jako syn Aleksandra i Cecylii Kowalewskiej. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdobył uprawnienia mistrza farbiarskiego i w tym zawodzie pracował w Zakładach Fabrycznych S.A. Poznański. W latach 1927–1930 stawiał pierwsze kroki bokserskie w Gnieździe I „Sokoła” w Łodzi, od 1930 r. był zawodnikiem IKP Łódź. Zdobył złoty medal na ME w Mediolanie w 1937 r. Był to najlepszy wynik polskiego boks amatorskiego w okresie międzywojennym. W Igrzyskach Olimpijskich, w 1936 r. w Berlinie wystąpił w wadze średniej i dotarł do półfinału, w którym nie wystąpił z powodu kontuzji ręki, zajmując 4 miejsce. Ponadto 16-krotnie reprezentował Polskę w meczach międzypaństwowych, 12 razy zwyciężając. 3-krotny mistrz Polski w wadze lekkiej i średniej. W 1939 r. wyjechał na stałe z kraju do USA i przeszedł na zawodowstwo. W latach 1938–1951 stoczył 82 walki (56 zw., 2 rem., 24 por.). W latach 50. używał nazwiska Henryk Chmiel. Po zakończeniu kariery sportowej mieszkał w Kanadzie i USA. Zmarł 15 listopada 1998 r. w Hollywood (Miami w stanie Floryda).

⁵⁵ Józef Pisarski (1913–1986), reprezentant Polski w boksie w latach 1933–1948, olimpijczyk. Syn Franciszka i Marii Jędrzejczak, absolwent 7-klasowej szkoły powszechnej w Łodzi (1927), pierwsze kroki bokserskie stawiał w latach 1927–1931 w Gnieździe I „Sokoła” Łódź. Później zmieniał kluby na Skoda Warszawa, Okęcie Warszawa, Geyer Łódź i po wojnie Milicyjny KS Łódź, ŁKS, Milicyjny KS Szczecin. Karię zakończył w 1953 r. Stoczył 350 walk (289 zw., 31 rem., 30 por.). Walczył w Igrzyskach Olimpijskich w 1936 r. w Berlinie w wadze półśredniej.

Narciarstwo

„Sokół”, który powstał jeszcze w drugiej połowie XIX w. w wielu miejscowościach galicyjskich leżących u stóp Karpat, wielką wagę przywiązywał do sportów zimowych, szczególnie narciarstwa, ze względu na potrzeby przysposobienia wojskowego, jak i jego walory zdrowotne. W upowszechnianiu narciarstwa odznaczało się gniazdo zakopiańskie i stanisławowskie. To ostatnie w Worochcie w styczniu 1911 r. urządziło sokoli kurs narciarski, w programie którego znalazła się m.in. nauka jazdy na nartach. W 1913 r. wydział zakopiańskiego „Sokoła” wspólnie z Towarzystwem Tatrzańskim zorganizował pięciodniowy kurs narciarski dla sokolich i harcerek drużyn połączony z ćwiczeniami zwiadowczymi i wycieczką górską⁵⁶. W Zakopanem w 1911 r., wybudowano sokołnię (budynek klubowy), rozbudowaną znacznie w 1929 r., która stała się podstawą pomyślności finansowej działalności gniazda, co pozwoliło na wsparcie sprzętem narciarskich jej zawodników. W okresie międzywojennym gniazdo w Zakopanem stało się najsilniejszym ośrodkiem upowszechniania sportu narciarskiego wśród sokołów w całej Polsce. Przełomem w jego działalności sportowej stało się powołanie w 1923 r. Oddziału Narciarskiego „Sokoła”, do którego przeszło wielu członków Sekcji Narciarskiej Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. W 1924 r. przy stanie 162 zawodników przystąpił do Polskiego Związku Narciarskiego. Oddziałem Narciarskim początkowo kierował Adam Krzeptowski, a później Tadeusz Siemianowski. Pierwsze zawody narciarskie o mistrzostwo sokołstwa polskiego zorganizowało w dniach 1–5 listopada 1934 r. gniazdo w Nowym Targu, w których wzięło przeszło 300 zawodników z całej Polski, jak i zagranicy⁵⁷.

Wśród wielu wspaniałych zawodników sportów narciarskich w historii Zakopiańskiego Oddziału Narciarskiego wyróżnili się olimpijczycy: Andrzej I. Krzeptowski⁵⁸ uczestnik I Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 1924 r. Chamonix

---

Srebrny medalista z ME w Dublinie w 1939 r. w wadze średniej, 18-krotny reprezentant Polski w meczach międzynarodowych (1933–1948), 3-krotny mistrz Polski w wadze półśredniej i średniej. Ranny w kampanii wrześniowej, dostał się do niewoli niemieckiej, Przebywał w różnych obozach jenieckich: Stalag II D Stargard, Buchenwald, Fulda. Po zakończeniu kariery trener I klasy w klubach łódzkich klubów: Gwardia, Budowlani, KS, Widzew. Zmarł 12 grudnia 1986 r. w Łodzi.

⁵⁶ Zob. M. Mantyka, *Z kart historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, [w:] A. Łopata (red.), *Krajowy Zlot Sokołstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Kraków 2004, s. 5–16.

⁵⁷ M. Mantyka, *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995, s. 161.

⁵⁸ Andrzej I Krzeptowski (1903–1945), dwukrotny olimpijczyk. Zaliczany do najlepszych polskich biegaczy lat 20. Wraz z F. Bujakiem i Sz. Witkowskim należał do pierwszych olimpijczyków w historii polskiego narciarstwa. Jako zawodnik „Sokoła” był dwukrotnym olimpijczykiem. W 1924 r. w Chamonix w biegu na 18 km zajął 29 miejsce na 41 startujących, w skokach

i St. Moritz, Stanisław Gąsienica-Sieczka⁵⁹, Stanisław Wilczyński⁶⁰, Józef Bujak⁶¹, Karol Klemens Gąsienica-Szostak⁶² uczestnicy II Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz. Z reprezentacją olimpijską do St. Moritz wyjechał również Władysław Mietelski, członek Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem jako rezerwowy w konkursie skoków⁶³.

* * *

W „Sokole” uprawiano wiele innych dyscyplin indywidualnych, takich jak: pływanie, wioślarstwo, kajakerstwo, szermierka, strzelanie, jazda konna, kolarstwo. Wielkie zainteresowanie członkowie „Sokoła” wykazywali grami sportowych. W 1936 r. działało 144 sekcji piłki siatkowej, 87 sekcji koszykówki, liczne sekcje hokeja na lodzie i najpopularniejsza i uwielbiana piłka nożna⁶⁴. Mecze

---

21 miejsce na 27 startujących oraz kombinacji norweskiej 19 miejsce na 25 startujących. W 1928 r. w St. Moritz w skokach 27 miejsce na 38 startujących, nie dokończył z przyczyn technicznych w biegu na 18 km. Chorąży polskiej reprezentacji. W czasie okupacji włączył się do kolaboracji z Niemcami (Goralenvolk). Skazany przez sąd AK na śmierć, wyrok nie został wykonany. Aresztowany w 1945 r. przez NKWD, zmarł 26 lutego 1945 r. w szpitalu krakowskim.

⁵⁹ Stanisław Gąsienica-Sieczka (1904–1975), skoczek narciarski, ur. 24 października 1904 r. w Zakopanem jako syn Stanisława i Bronisławy z d. Gierka. Pierwszy rekordzista nowej Krokwi w 1925 r. 5-krotny rekordzista Polski w długości skoku (66,0 – 1929 Zakopane). Na II Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w St. Moritz reprezentował Polskę jako zawodnik Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem, zajął 23. miejsce na 38 startujących. Stolarz, po II wojnie światowej pracował w wytwórni nart w Zakopanem. Zmarł 26 sierpnia 1975 r.

⁶⁰ Stanisław Jan Wilczyński (1900–1982) narciarz biegacz, olimpijczyk. Był członkiem Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem. Należał do czołówki polskich biegaczy lat 20. Uczestniczył w Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz, startując na 50 km. Biegu nie ukończył z powodu złamania narty. Z wykształcenia krawiec. Producent strojów sportowych. Sędzia narciarski. Zmarł 17 sierpnia 1982 r. w Zakopanem.

⁶¹ Józef Bujak (1898–1949) narciarz, olimpijczyk, zawodnik i działacz „Sokoła”. Jako członek Oddziału Narciarskiego Sokoła Zakopiańskiego brał udział w Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz gdzie startował na 30 km i 18 km. Zajął 19. miejsce na 38 startujących i 18. miejsce na 49 startujących. Oficer armii austriackiej, ciężko ranny na froncie włoskim. Jako ochotnik służył w 2 pułku Strzelców Podhalańskich, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. W kampanii wrześniowej, walczył w obronie Warszawy. Zmarł 22 kwietnia 1949 r. w Zakopanem.

⁶² Karol Klemens Gąsienica-Szostak (1908–1996), biegacz narciarski, olimpijczyk. Urodzony 11 października 1898 r. w Zakopanem, jako syn Józefa i Katarzyny Gąsienicy. Mistrz Polski w kombinacji norweskiej (1930). Jako zawodnik Oddziału Narciarskiego „Sokoła” w Zakopanem brał udział w Igrzyskach Olimpijskich w 1928 r. w St. Moritz w biegu na 18 km. Biegu nie ukończył na skutek złamania narty. Ceniony artysta regionalny specjalizujący się w rzeźbie sakralnej.

⁶³ Ustalenie nazwisk olimpijczyków członków zakopiańskiego „Sokoła” na podstawie: B. Tuszyński i H. Kurzyński, *Od Chamonix i Paryża do Vancouver*, Warszawa 2010, s. 558–616; R. Kołodziej, *Udział polskich narciarzy w zimowych igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.) *Z tradycji wychowania fizycznego i sportu w czasach zaborów i II RP (1883–1939)*, Rzeszów 2008, s. 137–143.

⁶⁴ R. Stefanik, *Piłka nożna w środowisku sokolim w świetle „Przeglądu Gimnastycznego Sokół” w Polsce w latach 1931–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, „Studia i Monografie” 2009, nr 61, s. 355.

piłkarskie były ozdobą większości zlotów i zawodów sokolskich, gdyż ściągały publiczność. Jednak poziom sportowy w tych dyscyplinach był słaby, młodzież, szukając emocji we współzawodnictwie sportowym wybierała przynależność do klubów sportowych, które otwierały znacznie lepsze warunki przed grami sportowymi. Niski poziom sportowy wymienionych dyscyplin wynikał, z zasadniczego powodu – większość gniazd sokolich miała bardzo trudne warunki lokalowe i finansowe. Na treningi musiano wypożyczać obce obiekty często o prymitywnym poziomie technicznym. Ruch sokoli w okresie międzywojennym składał się głównie z młodzieży pełnoletniej, pracującej, wywodzącej się najczęściej z rodzin robotniczych i rzemieślniczych, której kryzys gospodarczy przełomu lat 30. groził dramatycznym obniżeniem zarobków i bezrobociem. Cios ostateczny zadał sanacyjny PUWFIPW, który w 1929 r. wykreślił „Sokoła” ze stowarzyszeń przysposobienia wojskowego. Decyzja ta podyktowana motywami politycznymi, przekreśliła otrzymanie wsparcia budżetowego i była powodem odejścia wielu zawodników z „Sokoła” do klubów sportowych, które dysponowały lepszymi warunkami do uprawiania sportu wyczynowego, a często gwarantowała otrzymanie pracy w administracji czy przemyśle państwowym.

Inną przyczyną były niechęć wielu czołowych działaczy „Sokoła” do sportu, wyczynowego, utrzymująca się do początku lat 30. Na dystansowanie się wielu działaczy „Sokoła” wobec sportu wyczynowego miały wpływ poglądy największego polskiego teoretyka wychowania fizycznego w pierwszej połowie XX w. prof. dr. Eugeniusza Piaseckiego, wychowanka i później nieocenionego metodyka „Sokoła-Macierzy” i rodzącego się harcerstwa. Piasecki, jako autorytet szkolnego wychowania fizycznego, bardzo ostro krytykował negatywne zjawiska związane z rozwojem sportu wyczynowego (rekordomanie i widowiskowość: współzawodnictwa sportowego, profesjonalizację, jednostronność, wczesną specjalizację). Jednak E. Piasecki był zarazem, o czym często działacze „Sokoła” zapominali, nie tylko twórcą pierwszych klubów sportowych i Towarzystwa Zabaw Ruchowych we Lwowie, ale i gorącym zwolennikiem sportu w jego funkcjach zdrowotnych, rekreacyjnych oraz wychowawczych. Swoje obawy na temat sportu wyczynowego wygłosił na Olimpijskim Kongresie w 1925 r. w Pradze zorganizowanym przez MKOl⁶⁵. Jego krytyka dotyczyła przede wszystkim zjawisk profesjonalizacji sportu, natomiast działacze „Sokoła” nie dostrzegali, że ruch olimpijski w tamtym okresie stał stanowczo na gruncie statusu amatora w sporcie, a w samej Polsce sport zawodowy nie istniał. Dopiero doświadczenia z występami reprezentacji gimnastycznej kobiet i mężczyzn na arenie międzyna-

⁶⁵ E. Piasecki od jesieni 1918 r. wchodził w skład redakcji „Przeglądu Gimnastycznego «Sokół» i należał do inicjatorów powstania Międzyzwiązkowego Wydziału Sokolstwa Polskiego w kwietniu 1919 r. K. Toporowicz, *Eugeniusz Piasecki. Życie i dzieło*, Warszawa – Kraków 1988; M. Łuczak, S. Jandziś, A. Chmiel, *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33.

rodowej i igrzyskach olimpijskich, zaczęły zmieniać atmosferę w „Sokole” wokół sportu wyczynowego. Wybuch wojny jednak uniemożliwił podtrzymanie tej korzystnej tendencji dla celów przyciągania młodzieży i jej identyfikacji z Towarzystwem.

Bilans roli „Sokoła” w odbudowie i błyskawicznym podnoszeniu poziomu polskiego sportu w okresie międzywojennym należy ocenić pozytywnie. Dowodem jest liczba 24 polskich olimpijczyków, którzy wzięli udział w igrzyskach olimpijskich jako członkowie „Sokoła” lub swoje pierwsze kroki we współzawodnictwie sportowym stawiali w gniazdach „Sokoła”. W Igrzyskach w Los Angeles w 1932 r. w 7-osobowej ekipie lekkoatletów wszystkie trzy kobiety i jedyne w całej polskiej reprezentacji to sokolice, dwie z nich zdobyły medale. W Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie ostatecznie brało udział 11 polskich zawodniczek, osiem gimnastyczek i trzy lekkoatletki, z których 10 należało do „Sokoła”. Zarówno bowiem J. Wajs, jak i S. Walasiewicz (w Polsce od 1935 r. była członkinią Warszawianki, ale w USA nadal czynnie działała w tamtejszym „Sokole”) były sokolicami. Tej wielkiej roli „Sokoła” w polskiej olimpijskiej reprezentacji kobiecej nie dostrzegała prasa sportowa relacjonująca igrzyska.

Wielką zasługą „Sokoła” było zachęcenie do uprawiania ćwiczeń fizycznych dla celów zdrowotnych i rekreacyjnych szerokich rzesz młodych ludzi, z których wielu swój czas wolny poświęciło doskonaleniu mistrzostwa sportowego. Biogramy tych zawodników zamieszczone w pracy są dowodem, że większość z nich nabyte umiejętności w sporcie, po zakończeniu swojej kariery zawodniczej, wykorzystywała do upowszechnienia sportu i wychowania fizycznego wśród młodzieży polskiej po II wojnie światowej, jako trenerzy, instruktorzy, wykładowcy uczelni wychowania fizycznego, nauczyciele szkolnego sportu, działacze i sędziowie sportowi. Kilku z nich wzięło udział w igrzyskach 1948 r. i 1952 r. Ten niewątpliwый sukces „Sokoła” w pracy dla Polski należy zawdzięczać przede wszystkim setkom instruktorów wychowania fizycznego i sportu, zwanych w „Sokole” naczelnikami, którzy podnosząc swoje kwalifikacje na kursach wakacyjnych czy w czasie wolnym, wdrażali – całkowicie społecznie, jako wolontariusze – współzawodnictwo sportowe do programu wychowawczego Towarzystwa.

II wojna światowa brutalnie przerwała działalność stowarzyszeń polskich, a uprawianie sportu zostało zakazane przez okupanta. Po wielkich stratach osobowych i materialnych ZTG „Sokół” po wyzwoleniu stopniowo odbudowywało swoją działalność również w sporcie. Zmiany ustrojowe po zakończeniu wojny, jak i likwidowanie społecznych podstaw stowarzyszeń sportowych spowodowały, że ZTG „Sokół” znalazł się w nowej o wiele mniej korzystnej sytuacji niż w latach rządów sanacyjnych okresu międzywojennego. Nadal jednak istniała szansa, że ocaleli z wojny trenerzy, instruktorzy i zawodnicy przedwojennego „Sokoła”, równolegle działający w strukturach ZTG „Sokół”, jak i całe Towarzystwo zostanie włączone do odbudowy polskiego sportu. Stalinowska decyzja ówczesnych władz delegalizująca w 1948 r. działalności ZTG „Sokoła”, szanse te przekreśliła.

Bibliografia

Prasa

- „Dodatek Techniczny” do „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” 1936.
„Ilustrowany Kurier Codzienny” 1936.
„Kobieta i Sport” 2002.
„Kurier Warszawski” 1927.
„Przegląd Sportowy” 1936.
„Stadion” 1926.

Opracowania i artykuły

- Bielec G., *Ewolucja programu zawodów w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2003, nr 5, s. 7–23.
- Bielec G., *Reprezentanci Górnego Śląska w olimpijskich turniejach gimnastyki sportowej*, [w:] M. Ponczek, S. Witkowski, A. Fryc (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim i regionach ościennych*, Sosnowiec 2010, s. 301–314.
- Bielec G., Półtorak W., *U źródeł gimnastyki w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” w latach 1867–1914*, [w:] L. Nowak, P. Pieczyński, R. Urban (red.), *Kultura fizyczna w Polsce Ludowej i w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 357–374.
- Chełmecki J., *Związek Polskich Związków Sportowych – koordynator działalności polskich związków sportowych i ruchu olimpijskiego w latach II RP*, [w:] J. Chełmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Wychowanie patriotyczne przez sport*, Warszawa 2007, s. 150–158.
- Chełmecki J., *Contribution of the Polish Gymnastic Association „Falcon” to Popularisation of Gymnastic Movement in Europe at the Beginning of the 20th century*, [w:] T. Jurek, S. Wassong (red.), *Transnational Aspects of European Sport History*, Proceedings of the 13th CESH Congress, Gorzów Wlkp. 2009, 292–304.
- Gaj J., Woltman B. (red.), *Rozwój sportu w dwudziestoleciu międzywojennym i jego losy w czasie drugiej wojny światowej*, Gorzów Wlkp. 1999.
- Głuszyński Z., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Warszawa 1999.
- Godlewski P., *Działalność TG „Sokół” w zakresie rozwoju ciężkiej atletyki (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”*, red. Z. Pawluczuk, Gdańsk 1996, s. 191–200.
- Kołodziej R., *Udział polskich narciarzy w zimowych igrzyskach olimpijskich okresu międzywojennego*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.) *Z tradycji wychowania fizycznego i sportu w czasach zaborów i II RP (1883–1939)*, Rzeszów 2008, s. 137–143.

- Kurańska-Wołoszyn J., *Wyodrębnienie sportu gimnastycznego i jego rozwój w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 6, Gorzów Wlkp. 2004, s. 165–171.
- Kuriańska-Wołoszyn J., Nowak L., *Gimnastyka w Polsce w latach 1919–1939*, Poznań 2013.
- Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, K. Hądzelek, A. Mazur (red.), T. 1–4, Warszawa 2000.
- Leśniak Z., *Kartki z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Strzyżowie 1896–1939*, Strzyżów 1990.
- Łuczak M., Jandziś S., Chmiel A., *Wkład Profesora Eugeniusza Piaseckiego w rozwój wychowania fizycznego w Polsce*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2019, t. 2, nr 1, s. 11–33.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, złoty*, [w:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001, s. 106–132.
- Mantyka M., *100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Zakopane 1995.
- Mantyka M., *Z kart historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, [w:] A. Łopata (red.), *Krajowy Zlot Sokolstwa Polskiego. 110 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Zakopanem*, Kraków 2004, s. 5–16.
- Mirkiewicz A., *Zarys dziejów Sokolstwa Słowiańskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014.
- Potocki J., *Kronika Sportów Atletycznych 1925–1939*, Łódź 2001.
- Rotkiewicz M., *Początki i rozwój kobiecych klubów sportowych w Warszawie (do 1939 roku)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 259–267.
- Snopko J., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997.
- Stefanik R., *Piłka nożna w środowisku sokolim w świetle „Przeglądu Gimnastycznego Sokół” w Polsce w latach 1931–1939*, [w:] D. Dudek (red.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej*, „Studia i Monografie” 2009, nr 61, s. 350–367.
- Steuer A., *Dzieje ciężkiej atletyki na Górnym Śląsku. 1878–1945*, Katowice 1986.
- Strykowski K., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wielkopolsce w latach 1914–1939*, Poznań 2016.
- Woltmann B. (red.), *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1944.
- Toporowicz K., *Eugeniusz Piasecki. Życie i dzieło*, Warszawa – Kraków 1988.
- Tuszyński B., Kurzyński H., *Od Chamonix do Vancouver. Leksykon olimpijczyków polskich 1924–2010*, Warszawa 2011.
- Wajsołna J., *Z dyskiem przez świat*, (oprac.) J. Nieciecki, Warszawa 1954.
- Wallechiński D. (2000), *The Complete Book of the Summer Olympics – Sydney 2000*.

- Wolski A., *Sukces sokolstwa polskiego na międzynarodowym konkursie gimnastycznym w Astii (Włochy)*, „Wychowanie Fizyczne” 1925, nr 2 kwiecień–czerwiec, s. 50–51.
- Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.
- Wryk R., *Sport i wojna*, Poznań 2016.
- Zaborniak S., *Lekkoatletyka w działalności Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w latach 1919–1939*, Rzeszów 2005.
- Zaborniak S., *Zarys początków działalności Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1919–1939)*, [w:] S. Zaborniak (red.), *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce*, Rzeszów 2005, s. 131–150.
- Zaborniak S., *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w latach 1867–1914*, [w:] S. Zaborniak, P. Król (red.), *Szkice z działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1867–2006)*, Rzeszów 2010, s. 11–28.

Deklaracja braku konfliktu interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Finansowanie

Autor nie otrzymał żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Declaration of Conflicting Interests

The author declared no potential conflicts of interests with respect to the research, authorship, and/or publication of the article *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of the article *Wychowankowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w igrzyskach olimpijskich 1924–1936*.
